

ΑΝΥΠΟΨΙΑΣΤΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΟΙ,
ΚΑΧΥΠΟΠΤΟΙ ΦΟΙΤΗΤΕΣ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΔΑΛΚΑΒΟΥΚΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΝΟΣ
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΕΪΚΟΥ
(επιμέλεια)

ΑΝΥΠΟΨΙΑΣΤΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΟΙ,
ΚΑΧΥΠΟΠΤΟΙ ΦΟΙΤΗΤΕΣ

Διδάσκοντας ανθρωπολογία σ' αυτούς
που «δεν τη χρειάζονται»

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη, σύμφωνα με τον Ν. 2121/1993 και τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975).

Το βιβλίο τυπώθηκε σε χαρτί
Ελεγχόμενης Καλλιέργειας Δέντρων (fsc)

1η έκδοση: Οκτώβριος 2010

Βασίλης Δαλκαβούκης – Ιωάννης Μάνος – Χριστίνα Βέικου (επιμ.),
*Ανυποψίαστοι ανθρωπολόγοι, καχύποπτοι φοιτητές –
Διδάσκοντας ανθρωπολογία σ' αυτούς που «δεν τη
χρειάζονται»*

© 2010, Εκδόσεις Κριτική ΑΕ

Εκδόσεις Κριτική
Κεντρική διάθεση: Γκυιλφόρδου 3, 104 34 Αθήνα, τηλ.: 210 82 11 470
e-mail: biblia@kritiki.gr
www.kritiki.gr

ISBN 978-960-218-701-2

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	11
Γενική εισαγωγή	17

ΕΝΟΤΗΤΑ 1: ΤΟΠΟΣ, ΜΗ ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΤΟΠΙΟ

<i>Βασίλης Δαλκαβούκης</i> , Εισαγωγή	43
<i>Παντελής-Χρήστος Προμπονάς</i> , Σημεία στο χώρο και στη μνήμη: Η ονοματοθεσία των οδών ως λόγος και ως πρακτική. Το παράδειγμα της Κομοτηνής	49
<i>Μαρία Α. Κασιώτη</i> , Παρατηρώντας εικονοστάσια στο οδικό δίκτυο Λαμίας-Καρπενησίου-Προυσού: Μια εθνογραφική προσέγγιση	63
<i>Σοφία Ρούπα</i> , Ανάμεσα στο κοσμικό και στο ιερό: Μια εθνογραφική προσέγγιση της θρησκευτικής μνήμης στην Αιγάνη της Λάρισας ...	79
<i>Ξανθούλα Παρλάνη – Αναστασία Χρυσοχοΐδου</i> , Το «φλιτζάνι» ως χάρτης ζωής: Νοήματα και συμβολισμοί από την εμπειρία της καφεμαντείας	117
<i>Σταματίνα Παπαγεωργίου</i> , Διδάσκοντας παραδοσιακούς χορούς: Από τον τόπο στον μη τόπο και αντίστροφα	135

ΕΝΟΤΗΤΑ 2: ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ

<i>Ιωάννης Μάνος</i> , Εισαγωγή	153
<i>Παναγιώτης Λαδόπουλος</i> , Η επίμονη ταυτότητα: Μια διαγενεακή προσέγγιση των μικρασιατών προσφύγων στους Φιλίππους της Καβάλας	159

<i>Βασίλης Παλούσης – Μαρία Αβραμίδου</i> , Όροι και προϋποθέσεις για τη διερεύνηση των εθνοτικών ταυτοτήτων στην περιοχή της Δράμας (1900-1950): Η περίπτωση της Πετρούσας	175
<i>Παρασκευή Λάππα</i> , Εθνικοί εορτασμοί και συγκρότηση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας: Η «απελευθέρωση» της Φλώρινας από τους «Τούρκους»	191
<i>Θωμάς Κιαλίου</i> , Διερευνώντας τις ταυτότητες στην περιοχή της Φλώρινας: Διαπλοκές του ατομικού με το συλλογικό	207
<i>Φωτεινή Παπανδρέου</i> , Όταν ο Άρης βαφτίστηκε Αδάμ και η Αφροδίτη Εύα: Η διαπλοκή των σημάτων και των σημείων στη διαμόρφωση του κοινωνικού φύλου	221

ΕΝΟΤΗΤΑ 3: ΝΕΑΝΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ

<i>Βασίλης Δαλκαβούκης</i> , Εισαγωγή	255
<i>Στεφάνια Λαζαρίδου – Μανόλης Πλούσιος</i> , Ο τελευταίος προμαχώνας της πραγματικής ανταρσίας: Μια εθνογραφική προσέγγιση σε χώρους με μουσική metal	261
<i>Σταματία Μητσοπούλου</i> , Το νεανικό χιούμορ ως μορφή αντίστασης και επίθεσης: Μια εθνογραφική προσέγγιση	277
<i>Στέργιος Γεωργιάδης</i> , «Ναρκωτικά, γυναίκες και λεφτά, τι να σου πουν εσένα όλα αυτά;»: Το ποδόσφαιρο ως μεσολαβημένο θέαμα . .	293

ΕΝΟΤΗΤΑ 4: ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

<i>Χριστίνα Βέικου</i> , Εισαγωγή	313
<i>Αλεξάνδρα Παπαδοπούλου</i> , Το οικογενειακό μου δέντρο: Ένα πρόγραμμα τοπικής ιστορίας με εθνογραφική έρευνα	319
<i>Γεώργιος Τσίμας – Σειρά Κιναλή</i> , Μουσουλμανικές κρήνες στην ορεινή Ξάνθη: Η περίπτωση του χωριού Τέμενος	331
<i>Άννα Κουτσούρη</i> , «Εμείς» και οι «άλλοι» στο σχολείο: Μεθοδολογικά και άλλα προβλήματα σχετικά με την έρευνα για τα δικαιώματα των παιδιών σ' ένα μειονοτικό σχολείο	347

*Νικόλαος Μέλλιος, Μειονοτικοί δάσκαλοι, πλειονοτικοί μαθητές:
Αντιστρέφοντας τους όρους στην Α/βάθμια Εκπαίδευση
της σύγχρονης Θράκης* 367

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

*Ισμήνη Ρακιτζή, Καθετί μη γνώριμο σε ξενίζει: Ανακαλύπτοντας
την ανθρωπολογία...* 387

Ευρετήριο όρων 397

Ευρετήριο κύριων ονομάτων 411

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η αρχική ιδέα για τον ανά χείρας τόμο γεννήθηκε τέσσερα περίπου χρόνια πριν, όταν νεοδιορισμένος τότε Λέκτορας Εθνογραφίας στο Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης και, ομολογουμένως, «ανυποψίαστος ανθρωπολόγος»¹ βρέθηκα μπροστά σ' ένα δίλημμα: να αναπαραγάω μια εν πολλοίς αναποτελεσματική, όπως μου φαινόταν, μορφή διδασκαλίας της εθνογραφίας και της πολιτισμικής ανθρωπολογίας –γνωστικά αντικείμενα που κλήθηκα να διδάξω– με τον ανελαστικό αλλά «βολικό» τρόπο των διαλέξεων ή να καταδυθώ σε βαθύτερα νερά, αναζητώντας να πείσω τους φοιτητές που επέλεγαν τα μαθήματά μου να κάνουμε μαζί κάτι περισσότερο, δηλαδή «ζωντανή» εθνογραφία με τη μορφή εργασιών επιτόπιας έρευνας;

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν ήταν αυτονόητη. Στο υποχρεωτικό μάθημα της πολιτισμικής ανθρωπολογίας το πολυπληθές ακροατήριο καθιστούσε πρακτικά απαγορευτική τη δεύτερη επιλογή. Άλλωστε, επρόκειτο στη συντριπτική πλειονότητά τους για φοιτητές που θα επέλεγαν με βεβαιότητα την Κατεύθυνση Ιστορίας, και η πολιτισμική ανθρωπολογία φάνταζε στα μάτια τους ένα ακόμα «υποχρεωτικό» εμπόδιο στην κατάκτηση του πολυπόθητου πτυχίου – κάτι σαν video game, όπου το πέρασμα από την ανθρωπολογία ήταν μια «μάχη» διεκπεραίωσης. Στα μαθήματα, λοιπόν, της πολιτισμικής ανθρωπολογίας τα συνήθη ερωτήματα –πέρα από το «τι μας χρειάζεται;»– αφο-

---

1. Πρβλ. το γνωστό βιβλίο του Barley, N. (2005), *Ο ανυποψίαστος ανθρωπολόγος*, Αιώρα, Αθήνα. Διαβάζοντάς το εκείνη την περίοδο, ένιωθα πολύ κοντά του σχετικά με όσα αφηγείται από την πρώτη του επαφή με ένα άγνωστο πεδίο επιτόπιας έρευνας.

ρούσαν κυρίως το χρόνο ανακοίνωσης της εξεταστέας ύλης, το μέγεθος της, τη διαπραγματεύσή της, αφού στο Τμήμα τα «δύσκολα» μαθήματα είναι άλλα, κ.ο.κ.

Έτσι, ανάμεσα στα άλλοτε φοβισμένα και άλλοτε βαριεστημένα πρόσωπα των δευτεροετών φοιτητών δεν ήταν δύσκολο να διακρίνει κανείς την αγωνία που τους προκαλούσε η –κατά κανόνα– αδυναμία να κατανοήσουν την «ύλη». Και ήταν μια αγωνία δύο ειδών: για τους περισσότερους να «περάσουν» το μάθημα, για κάποιους άλλους, όμως, να μην «ηττηθούν» από την ημική ή την ητική ερμηνεία, να μη χάσουν το νήμα που οδηγεί από το Δομολειουργισμό στην Πολιτισμική Κριτική, να μην αφήσουν τίποτε να περάσει από το φίλτρο της «καχυποψίας» τους χωρίς να τους γεννήσει δημιουργικά ερωτηματικά. Αυτή η δεύτερη ομάδα φοιτητών αποτέλεσε τη «μαγιά» στα επόμενα εξάμηνα για μια άλλου τύπου προσέγγιση της ανθρωπολογίας μέσω της εθνογραφίας.

Ήδη από την εποχή της εκπόνησης της διδακτορικής μου διατριβής² είχα κατανοήσει σε βάθος ότι η ανθρωπολογική θεωρία δεν είναι δυνατόν να κατανοηθεί «εν κενώ»: αντίθετα, απαιτεί ένα «πεδίο», όπου τα ερωτήματα και τα θεωρητικά σχήματα αποκτούν συγκεκριμένη μορφή απέναντι σε συγκεκριμένες δομές, πρόσωπα και καταστάσεις, με τα οποία ο εκάστοτε «δόκιμος» έχει μια πρωτογενή τουλάχιστον εξοικείωση. Από την άποψη αυτή, η «ανθρωπολογία οίκου» –με όλα τα διλήμματα και τις αντιφάσεις της– υπήρξε καθοριστική στην επιλογή των πεδίων της άσκησης των φοιτητών που επέλεγαν τα μαθήματα εθνογραφίας. Με τον τρόπο αυτό, σταδιακά, όπως είναι φυσικό, αλλά συχνά και με την ορμή που χαρίζει η «αποκαλυπτική γνώση», οι μικροί, καχύποπτοι θήτες της εθνογραφίας άρχισαν να παράγουν τον δικό τους λόγο, άλλοτε πιο τραχύ και σφιχτό και άλλοτε πιο κοντά σε μια προσωπική γραφή, που φάνταζε λίγα μόλις βήματα από μια αυτοδύναμη ακαδημαϊκή έκφραση. Ήταν μια ευχάριστη έκπληξη, ασφαλώς, και ταυτόχρονα μια νέα αγωνία, αυτή της ευθύνης απέναντί τους.

Σ' αυτή την πορεία, όμως, δεν ήμουν πλέον μόνος μου. Η συνοδοι-

---

2. Για μια δημοσιευμένη της μορφή, βλ. Δαλκαβούκης, Β. (2005), *Η πένα και η γκλίτσα: Εθνοτική και εθνοτοπική ταυτότητα στο Ζαγόρι τον 20ό αιώνα*, Οδυσσέας, Αθήνα.

πορία της Χριστίνας Βέικου –αν και σύντομη στο Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας– υπήρξε καταλυτική: πολλοί από τους νεαρούς επίδοξους εθνογράφους είχαν γοητευτεί από τον χαρισματικό τρόπο με τον οποίο τους κοινωνούσε τα πιο δύσκολα θεωρητικά ζητήματα στα μαθήματα της κοινωνικής ανθρωπολογίας και εν πολλοίς ήταν ήδη έτοιμοι να μπουν στην περιπέτεια της επιτόπιας έρευνας. Από την άλλη μεριά, η πρόσδεσή μου –ήδη από την πρώτη στιγμή της ακαδημαϊκής μου ιδιότητας– στο βαλκανικό ανθρωπολογικό δίκτυο Border Crossings με έφερε σε επαφή με συναδέλφους που έπαιξαν και εξακολουθούν να παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωσή μου ως εθνογράφου και ως δασκάλου. Αναφέρομαι πρωτίστως –και ας με συγχωρήσουν οι υπόλοιποι, καθόλα αγαπητοί, όπως βέβαια γνωρίζουν, συνάδελφοι– στον Βασίλη Νιτσιάκο, καθηγητή Κοινωνικής Λαογραφίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και φίλο από παλιά, και τον Γιάννη Μάνο, συνάδελφο στο Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και επίσης επιστήθιο φίλο, οι οποίοι μέσα από μια σειρά δραστηριοτήτων και πρωτοβουλιών³ επέτρεψαν τόσο σε μένα όσο και στους φοιτητές μου να ασκηθούμε στην ομαδική επιτόπια έρευνα, να «αντιμετωπίσουμε» νέα θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα, να συμμετάσχουμε εντέλει στη σφυρηλάτηση μιας επιστημονικής κοινότητας που ήδη γεννήθηκε και φαίνεται να μεγαλώνει στα Βαλκάνια σε σχέση με την εθνογραφία, την ανθρωπολογία και τη συγκριτική λαογραφία.

Η συναρπαστική αυτή πορεία, πέρα απ' όλα τα άλλα, είχε ως αποτέλεσμα να ωριμάσει η αρχική ιδέα της δημοσιοποίησης ενός εθνογραφικού υλικού προερχόμενου από φοιτητικές εργασίες. Η ενθου-

---

3. Αναφέρομαι κυρίως σε δύο δράσεις, στις οποίες συμμετέχω, από το 2006, με φοιτητές του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας: α) το ετήσιο διεθνές φοιτητικό συνέδριο για την Ανθρωπολογία, την Εθνογραφία και τη Λαογραφία στα Βαλκάνια και β) το Θερινό Σχολείο για την Ανθρωπολογία, την Εθνογραφία και τη Συγκριτική Λαογραφία των Βαλκανίων, το οποίο διεξάγεται κάθε καλοκαίρι στην πόλη της Κόνιτσας από το 2006 κ.ε. Επιπλέον, με τους συναδέλφους του δικτύου Border Crossings διενεργούμε τα τελευταία δύο χρόνια περιορισμένης διάρκειας ασκήσεις επιτόπιας έρευνας σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας (π.χ. Ραψάνη και Αγιά Λάρισα, Μουδανιά Χαλκιδικής κ.ά.) ή της Βαλκανικής (π.χ. το ελληνοαλβανικό σύνορο).

σιώδης υποδοχή της ιδέας από τον Γιάννη Μάνο υποστηρίχθηκε επιπλέον από τη συμμετοχή και δικών του φοιτητών τόσο στις δύο ημερίδες που διοργανώθηκαν μετ' εμποδίων στο Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας (Μάιος 2008 και Οκτώβριος 2009), όταν και οι εργασίες των φοιτητών ανακοινώθηκαν σε μια πρώτη μορφή, όσο και στον παρόντα τόμο, όπου φιλοξενούνται αρκετές από αυτές, έπειτα βέβαια από προσθήκες, διορθώσεις και πολλή συζήτηση.

Η Χριστίνα Βείκου, από τη μεριά της, ανέλαβε να στηρίξει θεωρητικά τον άλλο πυλώνα που τροφοδοτεί αυτό τον συλλογικό τόμο, τα κείμενα των εκπαιδευτικών. Και εδώ χρειάζεται να εξηγήσω πώς προέκυψαν τα κείμενα αυτά που φιλοξενούνται στην τέταρτη ενότητα του βιβλίου. Ήδη από το 2006, στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων των Ε.Λ.Μ.Ε. των Νομών Ξάνθης και Ροδόπης, κλήθηκα να διδάξω την εθνογραφική μέθοδο επιτόπιας έρευνας σε εκπαιδευτικούς Α/βάθμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης των δύο νομών, με τη μορφή ενός εξαμηνιαίου μαθήματος οργανωμένου σε εβδομαδιαία βάση. Ο στόχος ήταν η εξοικείωση των εκπαιδευτικών με τα μεθοδολογικά εργαλεία και την οπτική της ανθρωπολογίας και η εφαρμογή τους στα ποικίλα προγράμματα δράσης που προσφέρει το θεσμικό πλαίσιο στο σημερινό σχολείο (τοπική ιστορία, περιβαλλοντική εκπαίδευση κ.ο.κ.).

Τα επόμενα δύο χρόνια, την οργανωτική σκυτάλη ανέλαβαν οι υπεύθυνοι Πολιτιστικών Θεμάτων και Καλλιτεχνικών Αγώνων της Β/θμιας Εκπαίδευσης των Νομών Ξάνθης και Ροδόπης, η Ουρανία Εξάρχου-Βασιλούδη και ο Γιώργος Γιαντσόπουλος αντίστοιχα, η συνεργασία με τους οποίους υπήρξε όχι μόνο άριστη αλλά και εξαιρετικά γόνιμη: σε ορισμένες περιπτώσεις, ειδικά στο Νομό Ξάνθης, εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στο σεμινάριο ανέλαβαν να εκπονήσουν εκπαιδευτικά προγράμματα υιοθετώντας την εθνογραφική πρακτική, με αποτέλεσμα να συμμετάσχουν με τους μαθητές τους στις δύο ημερίδες και να μας εντυπωσιάσουν με την αποτελεσματικότητά τους. Δύο από τα κείμενα της τέταρτης ενότητας αφορούν τις δράσεις αυτές, ενώ άλλα δύο έχουν εκπονηθεί από μεμονωμένους εκπαιδευτικούς στο πλαίσιο όμως της συμμετοχής τους στο σεμινάριο εθνογραφίας.

Από όλα τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι ο ανά χείρας συλλογικός τόμος συνιστά στην ουσία μια διδακτική πρόταση με ευρύτερη αναφορά: από τη μια μεριά, στα πανεπιστημιακά εκείνα τμήματα στα

οποία η ανθρωπολογία συνιστά περιφερειακό (ή και περιθωριακό) αντικείμενο, η εθνογραφική άσκηση των φοιτητών με την παραγωγή ενός δικού τους, σε μεγάλο βαθμό, λόγου φαίνεται να λειτουργεί όχι μόνο ελκυστικά για τους ίδιους τους φοιτητές αλλά ταυτόχρονα και αποτελεσματικά για την κατανόηση μιας σειράς θεωρητικών ζητημάτων που διαφορετικά φαίνονται απροσπέλαστα. Από την άλλη μεριά, στη Στοιχειώδη και τη Μέση Εκπαίδευση, όπου η εισαγωγή της ανθρωπολογίας ως διδακτικού αντικειμένου φαντάζει –και δικαίως– υπερβολή, η εφαρμογή της εθνογραφικής μεθόδου στο «παράλληλο» πρόγραμμα των «δραστηριοτήτων» μπορεί να αποβεί εξαιρετικά αποτελεσματική, ειδικά όσον αφορά την κατανόηση του «εαυτού» και του «άλλου» σ' ένα σχολείο που έχει απόλυτη ανάγκη από τη διαπολιτισμική προσέγγιση. Αυτή ακριβώς η διαπίστωση οδήγησε τους επιμελητές στη δημοσιοποίηση του υλικού αυτού του τόμου, το οποίο παραδίδουν στην καλόπιστη κριτική του αναγνωστικού κοινού.

Άφησα για το τέλος μια εκκρεμότητα: οφείλω θερμές ευχαριστίες στις εκδόσεις Κριτική, που πείστηκαν από τον ενθουσιασμό μας και ανέλαβαν το εκδοτικό κομμάτι αυτού του εγχειρήματος. Οφείλω, ακόμα, θερμές ευχαριστίες σε δύο συναδέλφους στο Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας, τον καθηγητή κ. Κωνσταντίνο Χατζόπουλο και την αναπληρώτρια καθηγήτρια κα Δώρα Λαφαζάνη, οι οποίοι όχι μόνο στήριξαν την όλη προσπάθεια οργανωτικά, αλλά επιπλέον συνέβαλαν αποφασιστικά στη διεπιστημονική συζήτηση στο Τμήμα ανάμεσα στην ανθρωπολογία, την ιστορία και την ανθρωπογεωγραφία. Η συζήτηση αυτή αποτυπώνεται, ασφαλώς, στα φοιτητικά κείμενα. Τέλος, οφείλω να ευχαριστήσω και από τη θέση αυτή όλους τους φοιτητές μου, είτε συμπεριλαμβάνονται ως συγγραφείς στον τόμο αυτό είτε όχι, οι οποίοι με τον έναν ή τον άλλο τρόπο υιοθέτησαν και υιοθετούν την εθνογραφική προσέγγιση ως ισότιμο γνωστικό αντικείμενο ανάμεσα στα άλλα, του πιο στενού τους ενδιαφέροντος, αποδεικνύοντας το αυτονόητο: ότι η ανθρωπολογική σπικτική «χρειάζεται». Είναι οι «καχύποπτοι φοιτητές» του τίτλου, στους οποίους αφιερώνεται αυτό το βιβλίο.

Βασίλης Δαλκαβούκης
 Λέκτορας Εθνογραφίας του Ελλαδικού Χώρου
 Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας ΔΠΘ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Διδάσκοντας ανθρωπολογία
σ' αυτούς που «δεν τη χρειάζονται»

1. Η ανθρωπολογία ως «περιφερειακό» γνωστικό αντικείμενο στην ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση

Η ανθρωπολογία, είτε ως «κοινωνική» είτε ως «πολιτισμική», είναι ένα σχετικά πρόσφατο γνωστικό αντικείμενο στον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο. Εντάχθηκε πρώτη φορά στο πρόγραμμα σπουδών της Παντείου ΑΣΠΕ κατά το ακαδημαϊκό έτος 1982-83 (Τσαούσης 1985: 11). Το πρώτο Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας λειτούργησε στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου το ακαδημαϊκό έτος 1987-88 σε μεταπτυχιακό και το 1988-89 σε προπτυχιακό επίπεδο σπουδών.¹ Με την έναρξη της επόμενης δεκαετίας η ανθρωπολογία αποτέλεσε αυτοτελές αντικείμενο και νέων πανεπιστημιακών Τμημάτων. Το Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου λειτούργησε πρώτη φορά το 1990 (Οδηγός Σπουδών του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας 2001: 9), ενώ από το 2004-05 ο Τομέας της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας λειτούργησε ως ανεξάρτητο Τμήμα. Η ανθρωπολογία διδάσκεται, επίσης, από το ακαδημαϊκό έτος 1999-2000 στο Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας, Λαογραφίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, το οποίο από το 2002 μετονομάστηκε σε Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής

---

1. Βλ. την ενότητα «Ταυτότητα» στην ιστοσελίδα του Τμήματος (http://www.aegean.gr/social-anthropology/iridion/html/department_profil.html).

Ανθρωπολογίας.² Παρουσιάζεται, ωστόσο, στα προγράμματα σπουδών και άλλων πανεπιστημιακών Τμημάτων (π.χ. στα Τμήματα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης και του ΑΠΘ και στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου κ.λπ.) ή ακόμα και σε Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης (π.χ. Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, ΔΠΘ κ.λπ.).³

Στα Τμήματα αυτής της κατηγορίας –μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και τα Τμήματα όπου εργάζονται ή εργάστηκαν οι επιμελητές αυτού του τόμου (Ιστορίας και Εθνολογίας ΔΠΘ-Βαλκανικών Σπουδών Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας)– η ανθρωπολογία κατέχει, βεβαίως, μια «περιφερειακή» θέση: σε αντίθεση με άλλα γνωστικά αντικείμενα, όπως π.χ. η ιστορία, η φιλολογία, η οικονομική και η πολιτική επιστήμη κ.λπ., που θεωρείται ότι αποτελούν τη θεμέλια λίθο των προγραμμάτων σπουδών τους, η ανθρωπολογία διδάσκεται αποσπασματικά, επιλεκτικά και κυρίως «συμπληρωματικά», με στόχο είτε την απόκτηση μιας γενικής αντίληψης γι' αυτήν από τους φοιτητές είτε την παροχή ειδικών γνώσεων στο πλαίσιο της κατανόησης μιας γεωγραφικής περιοχής (Βαλκάνια).

Η δομή και οι στόχοι των προγραμμάτων σπουδών στα Τμήματα αυτά επιφέρουν μια σειρά από συνέπειες στη διδακτική διαδικασία, οι οποίες, αν δεν ακυρώνουν, δημιουργούν, πάντως, τεράστιες δυσκολίες στη μεταφορά μιας, όσο το δυνατόν, ικανοποιητικής εικόνας για την ανθρωπολογία στους φοιτητές και, σε μεγάλο βαθμό, αλλοιώνουν τη φυσιογνωμία της ως επιστήμης: ως προς το περιεχόμενο, αυτό συρρικνώνεται δραματικά· ως προς τη διδακτική μεθοδολογία που ακολουθείται, η ανθρωπολογία, που από τη φύση της είναι και επιστήμη «πεδίου», εγκλωβίζεται στις πανεπιστημιακές αίθουσες και αρθρώνεται, κατά βάση, ως «στεγνός» ακαδημαϊκός λόγος, απ' όπου απουσιάζουν οι «εντόπιες φωνές».

---

2. Βλ. την ενότητα «Φυσιογνωμία του Τμήματος» στην ιστοσελίδα του Τμήματος (<http://www.ha.uth.gr/gr/about.asp>).

3. Για την εμφάνιση, ένταξη και καθιέρωση της ανθρωπολογίας ως πανεπιστημιακού κλάδου στην Ελλάδα, βλ. ακόμα Gefou-Madianou (1993, 2000), Παπαταξιάρχης (2003), Panopoulos (2004).

Πιο συγκεκριμένα, στο Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης οι φοιτητές παρακολουθούν ένα πρόγραμμα γενικών σπουδών στα πρώτα τέσσερα εξάμηνα, το οποίο ανοίγεται σε δύο κατευθύνσεις –Εθνολογίας και Ιστορίας– στα επόμενα τέσσερα εξάμηνα. Στο γενικότερο αυτό πλαίσιο η ανθρωπολογία, επιμερισμένη σε δύο κλάδους, την κοινωνική και την πολιτισμική, διδάσκεται ως υποχρεωτικό μάθημα στο 1ο και το 4ο εξάμηνο, στα οποία οι φοιτητές εισάγονται στις έννοιες, τα αντικείμενα, τις σχολές και την ιστορική της εξέλιξη.

Στη συνέχεια η διδασκαλία της, ως υποχρεωτικό μάθημα, περιορίζεται στο 6ο εξάμηνο στην κατεύθυνση της Εθνολογίας, ως μία στοιχειώδης εξειδίκευση σε θέματα οικονομικής και πολιτικής ανθρωπολογίας, καθώς και ανθρωπολογίας των φύλων και των συμβολικών συστημάτων. Επανεμφανίζεται, τέλος, στα μαθήματα επιλογής της ίδιας κατεύθυνσης στο 5ο έως και το 8ο εξάμηνο, με τη διδασκαλία επιμέρους ειδικών θεμάτων, όπως γλωσσική ανθρωπολογία, ανθρωπολογικές προσεγγίσεις άλλων πολιτισμών κ.λπ. Τα θέματα αυτά δεν συνιστούν, ωστόσο, ένα ενιαίο σύνολο και μια ολιστική προσέγγιση του εύρους και της θεματολογίας αυτής της επιστήμης. Επιπρόσθετα, το μάθημα της εθνογραφίας, που αναφέρεται στην ιδιαίτερη ερευνητική μεθοδολογία της ανθρωπολογίας, εμφανίζεται και διδάσκεται και αυτό αποσπασματικά και αποκομμένο από τον θεωρητικό κορμό του στο 5ο και 7ο εξάμηνο της κατεύθυνσης Εθνολογίας, παρά τις εντατικές προσπάθειες των διδασκόντων.

Οι κυριότερες δυσκολίες που προκύπτουν από μια τέτοια κατάτμηση του γνωστικού αντικειμένου είναι τόσο διδακτικές όσο και, κυρίως, επιστημονικές. Με τη διατήρηση της διάκρισης ανάμεσα στην «κοινωνική» και την «πολιτισμική» ανθρωπολογία, η οποία τείνει, πλέον, να εκλείψει λόγω ενιαίας ανάπτυξης της επιστήμης, μεθοδολογικά και θεματολογικά, δεν αναδεικνύεται η σύγχρονη, ευρύτερη, συγκριτική και ολιστική προσέγγιση των διάφορων πληθυσμιακών ομάδων του σύγχρονου κόσμου. Θέματα που αναφέρονται στη νεότερη ανθρωπολογική προβληματική και σχετίζονται με σύγχρονες ερευνητικές πρακτικές, όπως λ.χ. η ανθρωπολογία του σώματος, της εκπαίδευσης, του υλικού πολιτισμού κ.ά, δεν είναι δυνατόν να έχουν μία αυτοτελή παρουσία στο παρόν πρόγραμμα σπουδών παρά μόνο αναφέ-

ρονται παρεμπιπτόντως σε ειδικά αντικείμενα και με περιορισμένη τοπική και ιστορική εμβέλεια στα παραδείγματα.

Ως συνέπεια, δεν παρέχεται πρόσφορο έδαφος για την ανάδυση νέων ερευνητικών πεδίων, πραγματολογικών και συμβολικών, όπως είναι η οικολογία και η περιβαλλοντική ηθική, η τεχνολογία, η υγεία και η νόσος, η βία και η παρέκκλιση, η πολιτική δύναμη και οι ποικίλες ηγεμονίες, οι ατομικές και συλλογικές ταυτότητες, η πολυπολιτισμικότητα και η εκπαίδευση, ο τοπικισμός και η παγκοσμιοποίηση, η τροφή κ.ά. Τα θέματα αυτά δεν μπορούν να υποταχθούν σε παλαιού τύπου ταξινομικές διακρίσεις και απαιτούν μια ευρύτερη ανάπτυξη του προγράμματος σπουδών, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται μια πληρέστερη, συστηματική και όχι μόνο ιστορική εποπτεία των ανθρωπολογικών ζητημάτων στην εποχή μας. Κατά παρόμοιο τρόπο τα ζητήματα των θεσμών και τα συστήματα άλλων πολιτισμών διδάσκονται μόνο επιλεκτικά και κυρίως στη συνάφεια της φυσικής ανθρωπολογίας, ενώ αποτελούν το κατεξοχήν αναλυτικό εργαλείο και το προνομιακό ερευνητικό πεδίο της κοινωνικής ανθρωπολογίας.

Το Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών Φλώρινας εντάσσεται στον ακαδημαϊκό κλάδο των λεγόμενων *area studies* ή, αλλιώς, γεωπολιτικών σπουδών, οι οποίες προσεγγίζουν διεπιστημονικά έναν καθορισμένο γεωγραφικό χώρο, τα Βαλκάνια. Η ίδρυσή του υπαγορεύθηκε από τη νέα πραγματικότητα που δημιουργήθηκε με την κατάρρευση του σοβιετικού συνασπισμού, καθώς και τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές ανακατατάξεις που ακολούθησαν σε ολόκληρη την Ανατολική Ευρώπη και τα Βαλκάνια. Οι αλλαγές αυτές θεωρήθηκε ότι θα δημιουργούσαν νέες προοπτικές και δεδομένα για τις σχέσεις της Ελλάδας με τις άλλες βαλκανικές χώρες. Στο πλαίσιο αυτής της αντίληψης, ο βαλκανικός χώρος θα έπρεπε να επαναπροσεγγιστεί ως γεωγραφική ενότητα, της οποίας η γνώση και κατανόηση θα αποτελούσαν απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου να δρομολογηθούν οι νέες αυτές σχέσεις.

Στο τωρινό του πρόγραμμα σπουδών συνυπάρχουν πολλά και διαφορετικά επιστημονικά αντικείμενα, όπως οι βαλκανικές γλώσσες, η ρωσική γλώσσα, η ιστορία, η οικονομία, το δίκαιο, η πολιτική, η κοινωνική ανθρωπολογία, ο πολιτισμός, η αρχιτεκτονική, οι διεθνείς σχέσεις, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και η πολιτική επικοινωνία, καθώς